

18. Korałłow F. Odczet o sostojanii i diejatielnosti nachodjaszczagosja pod Wysoczajszym Jego Impieratorskago Wieliczeŝtwa pokrowitelstwom, Chołmskogo Prawosławnaŝo Swiato-Bogorodickago Bratstwa za 1900/1901 (dwadcat wtoryj) bratskij god. – CHWJW, 29 / 1902. – S. 343.
19. APL, Chełmski Konsystorz Greckokatolicki [1525-1595] 1596-1875 [1876-1905] (dalej: CHGK). – Sygn. 1167.

SUMMARY

Stefan Dmitruk

Orthodox fraternity in diocese of Chelm in kiev metropolis in XVI - XVII century.

Author describes histories of orthodox fraternities between XVI and XVII century. Organizations of the Orthodox Church functioned on terrain of chelms diocese in kiev metropolia. Author describes history of fraternities in: Chełmie, Lublinie and Zamościu.

Ігор Дрогобицький,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії
та методики навчання Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

УЧАСТЬ ЧЕНЦІВ-ВАСИЛІЯН У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ТА ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Висвітлено особливості діяльності представників Чину св. Василя Великого в суспільно-політичній, господарській та етнічній сферах життя українців Східної Галичини у контексті національного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: ЧСВВ. Греко-Католицька Церква, духовенство, суспільна активність, чернецтво.

Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. позначений зростанням активності представників Чину св. Василя Великого (далі – ЧСВВ) у різних сферах національного життя українського соціуму в краю. У цій праці вони солідаризувалися зі світським духовенством. Адже саме воно, поступово долаючи полонофільські та москвофільські тенденції, стало ініціатором піднесення політичного, національно-культурного та економічного життя українського народу.

Означений час характеризується також намаганням духовенства (і василіян у тому числі) віднайти свою нішу та способи впливу на суспільство в умовах розвитку й посилення ролі світської інтелігенції. Доктрина, яка толерувалася василіянами наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., передбачала підтримку Габсбургів, несприйняття москвофільства та засудження польської політики у Галичині. У справах національного розвитку василіяни прагнули до піднесення свідомості українського

населення через застосування законних методів [5, с. 325]. Слід зазначити, що у цій царині чи не найяскравіше простежується конфронтація представників чину з діячами польських духовних і суспільно-політичних сил.

Працю світського духовенства, спрямовану на поширення культури та освіти, піднесення моралі, подолання алкоголізму, зміцнення господарського та фінансового чинників життя українців у Галичині дослідники визначають як подвижницьку і надзвичайно важливу. Водночас захоплення проблемами суспільного життя зумовило поступовий відхід на задній план релігійно-моральних складових діяльності Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ). Безпосередніми наслідками цього процесу було поступове перетворення Церкви в “інструмент світського руху” та занепад релігійної свідомості серед світської інтелігенції та основної соціальної верстви українців Галичини – селянства [12, с. 25; 10, с. 28]. Особливо гостро ці процеси почали відчуватися на зламі XIX та XX ст.

Після Добромильської реформи ЧСВВ (1882 р.) як керівництво чину, так і окремі ченці, вважаючи, що “наші сьвященники мають багато праці іншої по читальнях, по касах, по склепах громадських, по вічах”, і не заперечуючи необхідності такої праці, закликали перш за все до духовного відродження [2, с. 67]. Це визналося передумовою майбутніх досягнень в інших сферах національного життя.

Така концепція розвитку підтримувалася і вищою церковною ієрархією. Найбільш виразно це виявилось в діяльності митрополита Андрея Шептицького [11, с. 110; 12, с. 25; 13, с. 83]. Практика впливу на громадське життя Галичини толерувалася єпископатом ГКЦ. Пункт 8 шостого розділу постанов собору у Львові (1891 р.) спонукає єпископів сприяти впровадженню в життя принципів кооперації, створенню на базі окремих парафій товариств “рукодільників і хліборобів” тощо [17, с. 84–85].

Василіяни не залишалися осторонь таких рекомендацій. Виявом активності у цій сфері може слугувати діяльність о. Йосафата Мальчинського. Перебуваючи у Крехові з 1892 по 1893 р., він зініціював створення читальні “Просвіти”. У 1898 р. в цьому ж населеному пункті о. Євген Мальчинський почав організовувати громадський склад для потреб місцевих жителів. На жаль, про завершення цієї роботи даних немає, бо 30 вересня 1898 р. його було переведено до осередку в Дрогобичі [16, арк. 128, 129; 8, с. 679]. На початку XX ст. в акціях з метою домогтися збільшення оплати для сільських працівників брав участь один з найвідоміших проповідників чину – о. Сотер Ортинський. У цих заходах був задіяний і о. Григорій Ковч [6, с. 94]. З 1893 р. у жовківському монастирі розпочав свою священничу працю о. Кирило Сімків, який заснував читальні “Просвіти” у передмістях Жовкви – Волі Висоцькій та Опільській. Культурно-освітню роботу о. Кирило продовжував і в місцях свого подальшого перебування: Улашківцях, Михайлівці, Дрогобичі [14, арк. 54].

Громадська складова була притаманна й також діяльності тих представників чину, які займали провідні посади в церковній ієрархії. У пастирському листі з нагоди рукоположення на єпископа станиславівського Андрей Шептицький акцентував на намаганні зі свого боку подолати “ті невідрадні обставини в вашім теперішнім житті, котрі загрожують дочасному вашому щастю, вашому здоров’ю, добробуту, просвіті і нашим спільним, народним інтересам”. Схожі складові, спрямовані на покращення культурно-освітнього та економічного життя українського населення, простежуються в праці о. Йосафата Коциловського, який

після завершення богословських студій у 1911 р. вступив до ЧСБВ, а у 1916 р. був висвячений на єпископа перемишльського [3, с. 311; 7, с. 1153].

Соціальна активність представників ЧСБВ регламентувалася зі сторони керівництва чину. Про це свідчить лист протоігумена о. Плятоніда Філяса від 21 лютого 1908 р. із рекомендаціями стосовно участі ченців у різноманітних суспільно-політичних акціях. Щодо питань, пов'язаних із задіяністю василіян у “читальнях [...] на зборах чи вічах, які в парохіях наших мали б місце”, підкреслювалася необхідність відповідно дозволу настоятеля. В ході політичних акцій заборонялося виконувати обов'язки провідника. Крім цього, василіяни не мали права “обов'язку виборців в посередніх виборах [...] на себе приймати”; тільки з дозволу протоігумена й у разі нагальної потреби ченці могли “брати уділ в зборах, вічах і з'їздах по чужих місцевостях” [15, арк. 10 зв.]. Загалом при формуванні політичних поглядів рекомендувалося виходити з правила поваги до ближнього. Регламентувалося також подання друкованих матеріалів у галицькі періодичні видання – вони обов'язково повинні були пройти церковну цензуру.

Окремі пункти листа стосувалися культурно-освітньої та економічної діяльності василіян. Протоігумен давав дозвіл на участь священників чину в “русі просвітнім, економічним, а навіть деколи політичним”. Водночас застерігалося, що передумовою праці у відповідних напрямках є дозвіл і благословення настоятеля. Ігумени мали призначати до такої діяльності тих осіб, які “не лиш суть підготовані умово, але і монашою чеснотою і повагою” підтверджують сподівання на успішне виконання доручень. За відсутності цих характеристик брати участь у громадському житті заборонялося не тільки звичайним ченцям, але й настоятелям монастирів [15, арк. 10 зв.].

Василіяни послідовно дотримувалися принципів домінування духовно-релігійного над політичним у суспільному житті краю. Аналізуючи політичну діяльність загалом, представники чину на сторінках “Місіонара” акцентували на “грішності” її природи. Це аргументувалося тим, що політика ніколи “не йде за заповідями Божими, ні заповідями церковними, а лиш одну знає заповідь: земське і тілесне самолюбство і гордість житейська” [4, с. 167; 1, с. 173].

Попри це, не можна стверджувати про аполітичність василіян, для яких було властиве неухильне обстоювання національних інтересів українського народу. При цьому різко засуджувалися пропольське та москвофільське бачення розвитку української спільноти. В обставинах, які склалася під час виборів до парламенту Австро-Угорської імперії 1911 р., представники ЧСБВ зазначали, що “кождий, що не є хрунем і зрадником свого народу, голосує за свого народного кандидата, а не за того, котрий є ворогом его народу”. Саме в часі проведення цієї виборчої кампанії керівні польські політичні кола, маючи на меті розколоти український рух, підтримали москвофільських діячів. Це викликало заяви з боку представників ЧСБВ на кшталт того, що “тверді русини” “ідуть враз з поляками проти свого народу...” [1, с. 161, 174]²⁰.

Характерним для національного світобачення в середовищі василіян було твердження про окремішність українців. У періодичному виданні ЧСБВ зазначалося: “... як не хочемо бути Поляками, не хочем бути і Москалями. Як тоті, що хотять з нас поробити Поляків, то вороги наші, так само не приятелі, а вороги пишуть такі книжки, що хотять перекабалити нас на Москалів”. Таку позицію василіян відстоювали і представники вищої ієрархії. Проти ополячення і латинізації греко-католицького

населення, а також проти поширення москвофільських ідей виступав, наприклад, митрополит Сильвестр Сембратович (1882–1898) [9, обкл; 8, с. 523].

Типовим для василіян у питаннях національного спрямування було і розуміння соборності нації. В їхній періодиці наголошувалося на єдиному корінні галичан і “русинів-українців” з-за Збруча. Водночас, гостро критикуючи зазіхання зі сторони представників польської чи єврейської національності на політичні, релігійні та економічні права українського населення, василіяни не розпалювали почуття національної ворожечі.

Таким чином, акцентуючи на першочерговому значенні духовного розвитку, представники ЧСВВ не усувалися від впливу на інші складові національного відродження українців Галичини. Свідченням цього є участь ченців у різноманітних акціях суспільно-політичного, культурно-освітнього та економічного характеру.

1. [Б. н. // Мисионар. – 1914. – Ч. 6. – С. 161–176.
2. Бог сего хоче // Мисионар. – 1911. – Ч. 3. – С. 65–68.
3. Дещо про пастирський листь // Мисионар. – 1899. – Ч. 20. – С. 309–312.
4. Д-р Іван Франко і Василіяни // Записки ЧСВВ. – Жовква: Мисионар, 1926. – Т. 2. – Вип. 1–2. – С. 167–172.
5. Каровець М., о., ЧСВВ. Велика реформа Чина св. Василія В. 1882 р.: В 4 ч. – Жовква: Вид-во ЧСВВ, 1938. – Ч. 4. – 499 с.
6. Качор А. Роля духовенства і Церкви в економічному відродженні Західної України // Збірник тисячоліття християнства в Україні 988–1988 / Під ред. О. Барана, О. Геруса. – Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1991. – С. 91–124.
7. Коциловський Йосафат (Йосиф) // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина: В 12 т. / Під ред. В. Кубійовича. – Paris; – New-York.: НТШ, Молоде життя, 1959. – Т. 3. – С. 1153.
8. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви. – Філадельфія: Накладом Союзу українців-католиків “Провидіння”, 1954. – 723 с.
9. Розмовний листок // Мисионар. – 1905. – Ч. 9. – Обкл.
10. Стоколос Н. Г. Трансформація греко-католицизму в Австро-Угорській імперії // Людина і світ. – 2002. – № 4. – С. 21–29.
11. Торжецький Р. Митрополит Андрей Шептицький // Ковчег: Збірник статей з церковної історії / Під ред.: Я. Грицака, Б. Гудзяка та ін. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. І. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. – Ч. 1. – С. 101–112.
12. Турій О. Греко-католицька Церква та українська національна ідентичність у Галичині // Людина і світ. – 2001. – № 10. – С. 21–26.
13. Химка Іван-Павло. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині (1772–1918) // Ковчег: Збірник статей з церковної історії / Під ред.: Я. Грицака, Б. Гудзяка та ін. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. І. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. – Ч. 1. – С. 67–99.
14. Центральний державний історичний архів України (м. Львів) (далі – ЦДІАЛ). – Ф. 364 (Лукаш Степан-Роман (1907–1943 рр.), священник ЧСВВ). – Оп. 1. – Спр. 83 (Статті і бібліографія про життєдіяльність василіян з прізвищами на букви “А”–“Я” XVIII–XIX ст., 1930–1934 рр.). – Арк. 1–75.
15. ЦДІАЛ. – Ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 203 (Розпорядження протоігумена василіян у Львові Філяса П. монахам-василіянам про їхні обов’язки і поведінку, 1898 р., 1909 р., 1912–1942 рр.). – Арк. 1–28.

16. ЦДІАЛ. – Ф. 684 (Протоігуменат монастирів ЧСВВ, м. Львів, 1806–1945 рр.). – Оп. 1. – Спр. 1845 (Бібліографічні записки до історії Крехівського монастиря, василіянської школи тощо). – Арк. 1–446.
17. Чинности и рѣшенія руского провинціального Собора въ Галичинѣ отбывшого ся во Львовѣ въ роцъ 1891. – Львѣвъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1896. – 272 с.

SUMMARY

Igor Drogobutsky

The participation of the monks-bazilians in the social, political and economic life of a Ukrainian people of the East Galicia at the end of XIX – at the beginning of XX st.
At the article throw light of the peculiarities of the activity of the representatives of the Order of st. Basil Magnum up in the social, political and economic life of a Ukrainian people of the East Galicia at the process of the national revival.

Лариса Дудка,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри права
та методики викладання історико-правознавчих дисциплін
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

ЖУРНАЛ «БЕЗВІРНИК» У СИСТЕМІ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПРОПАГАНДИ В УКРАЇНІ В 1920–1930-Х РОКАХ

На основі архівних матеріалів, історичної літератури, публікацій періодичних видань досліджується роль та місце журналу «Безвірник» у становленні безвірницького руху в УСРР; аналізується його участь як друкованого органу Спілки войовничих безвірників у насадженні в суспільстві антирелігійних та антицерковних настроїв. *Ключові слова: журнал «Безвірник», Спілка войовничих безвірників, релігія, безвірницький рух, антирелігійна пропаганда.*

Сучасний етап історичного розвитку нашої країни характеризується складною ситуацією у церковно-релігійній сфері, проявом чого є надмірна політизація і перманентні загострення навколо церковних питань та конфесійних відносин. Досі відчувається негативний тягар тоталітарного минулого у суспільній свідомості, що стоїть на перешкоді духовному відродженню, консолідації та розвитку української нації, утвердженню поваги у суспільстві до національних традицій і культурної спадщини.

Вивчаючи ті чи інші аспекти зазначеної проблеми, дослідники цілком виправдано головну увагу звертають на 1920–1930-ті роки. Драматизм цього історичного періоду, наявність численних протиріч і парадоксів у суспільному розвитку, величезні людські, матеріальні й духовні втрати вимагають глибокого наукового аналізу всіх аспектів формування і функціонування тоталітарної системи в підрадянській Україні та її згубного впливу на духовно-релігійне життя народу.

Увесь подальший історичний розвиток після приходу до влади більшовиків як України, так і Радянського Союзу в цілому підтвердив, що комуністична партія,